

SA'İD İBN CÜBEYR VE TEFSİRİ

(H. 45 — 95)

Doç. Dr. Fahri GÖKCAN

Fakih, mukri ve müfessir olan Sa'îd İbn Cübeyr el-Esedî el-Kûfi (1) Tabiîn'in en meşhurlarındandır. Künyesi «Ebû Muhammed» veya «Ebû 'Abdillâh»dır. Kaynaklar O'nun aslen Habeşli olduğunu, H. 45/665 yılında dünyaya geldiğini, cildinin siyah olduğunu ittifakla zikretmektedirler. (2) Beni Esed kabilesinden Vâlîbe İbn el-Hârit'in kölesi olduğundan, O. na nisbetle Esedî adıyla da şöhret kazanmıştır (3). Beni Esed kabilesiyle olan yakınlığını bizzat kendisi şöyle nakletmektedir : «Bir gün bana İbn 'Abbâs (ö 68/687) kimlerden olduğumu sordu» «Ben de Benî Esed'den olduğumu söy-

-
- (1) Sa'îd İbn Cübeyr'in tercemesine yer veren başlıca kaynaklar şunlardır : Ebû Nu'aym el-İşbahânî, Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Aşfiyâ, (Beyrut 1967) IV. 272-309; İbn Sa'd, Tabakât (Beyrut 1957) VI. 256-267; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzîb et-Tehzîb, (Haydarabat 1325/1907) IV. 11-14; İbn Hallikân, Vafeyâtu'l-A'yân, (Beyrut 1969) II. 374; ez-Zehebî Muhammed Hüseyin, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, (Kahire 1381/1961) I. 102-103; Şemseddin Sâmî, Kâmûsu'l-A'lâm (İstanbul 1311/1894) IV. 2578; İbnü'l-E'tîr, el-Kâmil fi't-Târîh (Beyrut 1965) IV. 579-580; Sezgin, Fuat Geschichte Des Arabischen Schrifttums (Leiden 1967) Band I. 28-29; Ebû İshâk eş-Şirâzî, Tabakâtu'l-Fukahâ (Beyrut 1356/1956) s. 61-62; ez-Zehebî, Tezkiretu'l-Huffâz (Haydarabat 1376/1956) I. 76-77; İbn Kuteybe, el-Ma'ârif, (Mısır 1969) s. 445-446; Dr. Muhammed İbn Muhammed Ebû Sebbe, el-İsrâiliyyat ve'l-Mevdû'ât fi kütübi't-Tefsîr (Kahire 1973) s. 94-95; ed-Dâvûdî, Muhammed İbn 'Alî İbn Ahmed, Tabakâtu'l-Müfessirîn, (Kahire 1972) I. 181-182; ez-Ziriklî, Hayruddîn, el-A'lâm (t.y) III. 145.
- (2) İbn Hallikân, Vafeyât, II. 371; ez-Zehebî, Tezkiratu'l-Huffâz, I. 76; Ziriklî, III. 145; ez-Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, I. 102.
- (3) İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzîb IV. 11; Ziriklî, III. 145.

ledim. Arab mısın Mevâli misin dedi. Arablardan değil, Mevâlilerdenim, dedim. Bunun üzerine bana, Benî Esed kabilesinden Allah'ın nimetine mazhar olanlardanım diye söyleyesene» dedi (4). Hayatının büyük bir kısmını Kûfe'de geçirdiği için Sa'id'e Kûfeli denilmiştir. Sa'id İbn Cübeyr'in ailesi hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Hele babası için, hiç bir malûmata raslamamız mümkün olmadı. Annesinin adının «Ümmü Duhamâ» olduğu, İbn Sa'id'in naklettiği şu haberden anlaşılmaktadır: «Bir gün Kûfe ehlinde bir grup, İbn 'Abbâsa gelip sual sormak istediklerinde, İbn 'Abbâs onlara», aranızda Ümmü Duhamâ'nın oğlu, yani Sa'id İbn Cübeyr varken bana sual sormağa niye geliyorsunuz» dedi (5). Şu haberden de Sa'id İbn Cübeyr'in Kûfe'de annesiyle birlikte oturduğu ve annesine karşı daima saygılı olduğu anlaşılmaktadır. Asbağ İbn Zeyd'in nakline göre, «Sa'id İbn Cübeyr'in bir horozu vardı. O öttüğü zaman sabah namazına kalkardı. Gecelerden bir gece, horoz ötmedi ve Sa'id de namaza kalkamadı. Sa'id, «ne oldu bu horoza Allah onun sesini kessin» dedi. Bunun üzerine horoz bir daha ötmedi. Annesi de Sa'id'e «hiçbir şey hakkında bundan böyle beddua etme» dedi (6). Başka bir haberde de Sa'id İbn Cübeyr, annesiyle aralarında geçen bir hadiseyi şöyle nakletmektedir: «Bir gün beni akrep sokmuştu. Annem «seni mutlaka afsunlatacağım» diye yemin etti. Bunun üzerine ben de annemin yeminini bozmamak için afsun yapana, akrebin sokmadığı elimi uzattım (7) demektedir (8). Annesi hakkında bize ulaşan haberlerden sonra, iki oğlu ve hayatının sonuna doğru da bir kızı olduğu, kaynaklarda zikredilmektedir. Yezîd Ebû 'Abdullâh, Sa'idin kızı hakkında «Sa'id İbn Cübeyr, Haccâc (ö. 95/713)'in emriyle Mekke'de tutuklanıp Kûfe'ye getirildiğinde, Haccâc'a teslim edilmeden bir müddet için evinde

(4) İbn Sa'id, VI. 256.

(5) İbn Sa'id, VI. 257; Zirikî, III. 145; Tehzîbu't-Tehzîb, IV. 12; Hilye, IV. 273.

(6) Hilye, IV. 274; Tehzîbu't-Tehzîb, IV. 12.

(7) Tehzîbu't-Tehzîb, IV. 275.

(8) Sa'id İbn Cübeyr'in afsun gibi şeylere inanmadığını gösteren başka bir delil de Ebû Şihâb Mûsâ İbn Nâfi'den gelmektedir. Ebû Şihâb «Birgün Mekke'de Sa'id İbn Cübeyr'in yanına girdiğimde, O'nun şiddetli bir baş ağrısına tutulmuş olarak gördüğünü, yanındaki bir adamın da O'na «baş ağrısını giderecek bir afsuncu getireyim mi? diye sorduğunu, Sa'id'in de «hayır benim afsuncuya ihtiyacım yoktur» dediğini, bize nakletmektedir. Hilye, IV. 280.

ailesinin yanına gelmesine müsaade edildi. Bunu duyan Kûfe ulemâsı, evine gelerek onunla sohbet etmeğe başladılar. Sa'îd kucakında küçük bir kız çocuğu olduğu halde gülüyordu. Kızı babasının ayağının bağlı olduğunu görünce ağlamağa başladı» demektedir (9).

'Abdullâh İbn Sa'îd ve 'Abdumelik İbn Sa'îd adlarındaki iki oğlu ise (10) babaları kadar şöhret bulmasalar da, İslâm âleminde, bilhassa hadis ve fıkıh ilminde isimlerini duyurmuşlar, Buḥârî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî, bu iki kardeşten hadis rivayet etmişler (11). en Nesâî 'Abdullah İbn Sa'îd'in tika olduğunu, et-Tirmizî de babasından daha efdal olduğunu söylemektedir (12). 'Abdullâh ve 'Abdumelik kardeşler ilk öğrenimlerini babaları Sa'îd İbn Cübeyr'den görmüşler ve babalarından hadis rivayet etmişlerdir (13). Sa'îd İbn Cübeyr'in talebesi 'Atâ' İbn es-Sâ'ib (ö. 137/754)in rivayetine göre Sa'îd, «Ben çocuklarım için daima dua ederim» demektedir (14). Okutup yetiştirdiği çocuklarının, müteber hadis mecmualarında tika olarak kabul edildiğine ve onlar için daima dua ettiğine göre, Sa'îd'in iyi bir aile reisi olduğu anlaşılmalıdır. Sa'îd İbn Cübeyr'in diğer aile fertleri ve nesebi hakkında bir bilgi, kaynaklarda görülmemektedir. Bunda, Sa'îd'in Hâbeşli ve mevâli olmasının, büyük bir rolü olması muhtemeldir.

Sa'îd İbn Cübeyr'in geçimini ne ile sağladığı, bir gelir kaynağının bulunup bulunmadığı da bizce meçhuldür. Bildiğimiz en mühim husus, 'Abdullâh İbn Utbe İbn Mes'ûd Kûfe kadısı iken, Sa'îd İbn Cübeyr'in O'nun katipliğini yaptığı, sonra da Ebû Bürde İbn Mes'ûd'un katipliğini yapmağa başladığıdır (15). Yaptığı bu işin, O'nun için daimi bir geçim kaynağı olması mümkün değildir; zira ileride tekrar bahsedeceğimiz «Deyru'l-Cemâcim» olayına adı karıştığı için, ailesi Kûfe'de oturmakta iken, kendisi ölünceye kadar çeşitli memleketlerde firarda kalmıştır.

Sa'îd İbn Cübeyr'in ailesi hakkında yeteri derecede bilgiye sahip olmasak da O'nun ilmi hayatı, fazileti tefsir, hadis ve fıkıh

(9) İbn Etîr, el-Kâmil fi't-Târiḫ, IV. 580; Hilye, IV. 274-275.

(10) İbn Kuteybe, el-Me'ârif, s. 446.

(11) İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, VI. 394.

(12) a.e., V. 236.

(13) a.e., IV. 12.

(14) Hilye, IV. 275.

(15) el-İsrâiliyyât ve'l-Mevdûât, s. 95; Hallikân, II. 372; el-Ma'ârif, s. 445.

günahtan sakınan, faziletli bir kimse olduğunu, el-Kütübü's-Sitte sahiplerinin, Onun tika olduğunu, ittifakla kabul ettiklerini» (31) söylemektedir.

Katâde de demiştir ki: «Tabiîn'in en âlimi dört zattır: Menâsik'de, 'Atâ İbn Ebî Rebâh; tefsirde Şa'id İbn Cübeyr; siyerde İkrime, mev'izede helal ve haramda da Hasan el-Basrî'dir (32). Maymun İbn Mihrân, «Sa'id İbn Cübeyr öldü, ama yer yüzünde onun ilmine muhtaç olmayan kimse yoktur» (33) dedi. Gerçekten Sa'id İbn Cübeyr, ilme ve ilim adamlarına çok önem verirdi. «İnsanların helaka uğramasının âlâmeti nedir? diye soran Hilâl İbn Habbab'a «ulemasının o memleketten gitmesi veya ölmesidir» (34) diye cevap vermiştir. Sa'id İbn Cübeyr'in ilmi, fazileti ve takvasıyla halkın üzerinde olan tesirlerini ve halkın Ona olan güvenini, Ebû Şihâb, şahid olduğu bir hadiseyle bize şöyle nakletmektedir: «Sa'id İbn Cübeyr'i tavaf ederken papucunun bir tekinin ipinin koptuğunu, diğer tekini de kendisinin çıkardığını gördüm. Halk Onun papuçsuz, yalınayak tavaf ettiğini görünce, onlar da papuçlarını çıkardılar» (35) demektedir.

Velhasıl Sa'id İbn Cübeyr, her yönüyle mükemmel bir insandır. Ne yazık ki bu ilim ve fazilet âbidesi, Emevilerin Irak Vali'si Haccâc'a (ö. 95/713)'ın zulmüne, genç yaşında kurban gitmiştir. Sa'id İbn Cübeyr'in şahsiyetini, ilmini ve Haccâc'a karşı verdiği mantıki cevapları göstermek için, şehit edilme hadisesini burada zikretmeyi, uygun gördük.

Şehit Edilme Hâdisesi :

Haccâc, Muhammed İbnu'l-Eş'as'ı kırkbin kişilik bir ordu ile Türkmenistan tarafına göndermiş ve Sa'id İbn Cübeyr'i de Ordunun iâşesine memur etmiştir. İbnu'l-Eş'as gördüğü lüzüm üzerine emrindeki kuvvetlerle birlikte Haccâc'a karşı isyan etmiş; fakat «Deyru'l-Cemâcim» denilen yerde Haccâc'ın ordusuna yenilerek Türkistan taraflarına kaçmıştı. Taraftarlarının bir kısmı idam edilmiş, bir kısmı da çeşitli yerlere dağılmıştı. İşte Sa'id İbn Cübeyr de

(31) a.e, I, 103.

(32) İsrâiliyyât, s. 95; Taşköprü-Zâde, II, 74.

(33) İbn Sa'd, VI, 266; Hilye, IV, 273; Tehzîbu't-Tehzîb, IV, 12.

(34) İbn Sa'd, VI, 262; Hilye, VI, 276.

(35) Hilye, IV, 282.

bu esnada İsfahana sığınmıştı. Sa'id'in tevkiif edilmesi için Haccâc' tan emir alan İsfahan Valisi, durumu gizlice ona bildirir ve Sa'id'in İsfahandan Azarbeycan'a gitmesini sağlar. Orada da rahat edemeyen Sa'id İbn Cübeyr, 'Ömer İbn 'Abdi'l-'Azîz'in Vali bulunduğu Mekke'ye gider ve kendisi gibi mültecilerle birlikte Vali'nin himayesinde rahat bir hayat yaşamağa başlar (36).

Bir müddet sonra. 'Ömer İbn 'Abdi'l-'Azîz'in yerine Halid İbn 'Abdillâh el-Kasrî Vali olunca, bu yeni Valinin fena bir adam olduğunu ve Mekke'den hemen uzaklaşmasının gerektiğini Sa'id İbn Cübeyr'e tavsiye edenler bulundu. Fakat Sa'id bu tavsiyeyi kabul etmeyerek «vallahî ben şimdiye kadar firar edip durdum. Artık Allah Taâla'dan haya ediyorum, mukadder ne ise yerini bulacak» demiştir.

Filhakika, çok geçmeden yeni Vali, Sa'id İbn Cübeyr'i tutuklatıp, bağlı olarak o sırada Vâsiî'da bulunan Haccâc'a gönderdi. Sa'id İbn Cübeyr, Haccac'ın huzuruna çıkarken, «Doğrusu ben, senden Rahmana sığınırım. Eğer mü'min ve takva sahibi isen, fenalık yapmazsın» (37) âyetini okumuştur.

Haccâc, bu muhterem zatı görünce, Vali Hâlid'i kast ederek : «Allah şu nasraniye dölüne lânet etsin, Bu zatı tutup bana göndermiş ise de ben O'nun kıymetini bilmez miyim?» (38) diye kendi kendine söylendi. Sonra Sa'id İbn Cübeyr'le aralarında şöyle bir konuşma başladı, Haccâc :

— Ya Sa'id, neden bana karşı isyan ettin?

— Ben müslümanlardan kah hata ve kah isabet eder bir ferdim; başka bir şey değilim. (39).

— Neden İbnu'l-Eş'âş'a taraftarlık ettin?

— Ben Ona verdiğim bir ahidden dolayı böyle hareket ettim, diye cevap verdi. Haccâc pek hiddetlenerek :

(36) İbnu'l-Etir, el-Kâmil Fi't-Târîh, IV. 579; İbn Hâlikân, II. 372.

(37) Meryem 18.

(38) el-Kâmil fi't-Târîh IV. 580. (39) a.e., IV. 580.

şehit etti. Öyle bir zatı ki, yeryüzündekilerin hepsi de Ona, Onun ilmine muhtac idi (50).

Ş E Y H L E R İ

Sa'îd İbn Cübeyr'in tefsir ilmindeki yerini tayin etmek için, şüphesiz Onun yetişmesini sağlayan ve bir kısmı Ashabtan olan hocalarını da zikretmek gerekmektedir. Sahabe arasında en çok ilm aldığı hocaları, daha önce zikrettiğimiz gibi, 'Abdullâh, İbn 'Abbâs (ö. 68/687) ve 'Abdullâh İbn 'Ömer (ö. 73/692) dir. Her nakadar Ebû Hureyre (ö. 57/616), Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 44/664), 'Alî İbn Ebî Tâlib (ö. 40/660) ve Hz. 'Aîşe (ö. 57/676) den hadis rivayet ettiği nakledilmekte ise de, bu doğru değildir, ve bunlardan rivayet ettiği hadisler de mürseldir. Onun bu murselleri hakkında Yahyâ İbn Sa'îd derki «Sa'îd'in mürselleri, bence 'Atâ'nın mürsellerinden daha makbuldur (51). İbn 'Abbâs ve İbn 'Ömer'den başka ilm öğrendiği ve görüşerek feyz aldığı Sahabe ve Tabiûn'un en meşhurları şunlardır: 'Adî İbn Hâtim (ö. 67/686), 'Abdullâh İbn ez-Zübeyr (ö. 73/692), Ebû Sa'îd el-Hudrî (ö. 78/697), Enes İbn Mâlik (ö. 93/711), Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî (ö. 72/691)'dir. Sa'îd İbn Cübeyr, Yukarda adı geçen zatlardan başka, Ebû Mes'ûd el-Enşârî, ed-Đahhâk İbn Kays ve 'Amr İbn Meymûn gibi daha birçok şahıslardan rivayet etmiştir (52).

T A L E B E L E R İ

'Abdullâh İbn 'Abbâs ve 'Abdullâh İbn 'Ömer gibi ünlü kişilerin tedris halkasına devam edip kendini, hadis, fıkıh ve bilhassa tefsir ilminde yetiştiren Sa'îd İbn Cübeyr, daha çok Kûfe'de tedrisata devam etmiş ve pek çok talebe yetiştirmiştir. Talebelerinden Ebû 'Amr İbn el-'Alâ' (ö. 154/770) hocası Sa'îd'den Kur'ân ve kiraât dersleri okuduğunu, (53) Ebû Şihâb Mûsâ İbn Nâfi' el-Esedî de hergün, sabah ve ikinci namazından sonra Ondan ders oku-

(50) ez-Zehabî, Tezkiratu'l-Huffâz, I. 77; İbn Hallikân, II. 374.

(51) Tehzibu't-Tehzib, IV. 14; ed-Dâvûdî, Tabağâtu'l-Müfessirîn, I. 181.

(52) Tehzibu't-Tehzib, IV. 11-12.

(53) Miftâhu's-Sa'âde, I. 152; İbn Hallikân, II. 371.

duğunu, bizzat kendisi itiraf etmektedirler (54). Sa'id İbn Cübeyr, öğrenmek maksadıyla kendisine sual sorulmasından hoşlanırdı. Birgün talebelerinden 'Atâ' İbn es-Sâ'ib (ö. 137/754)e «nasın en hayırlısı kimdir bilir misin bana gelip böyle sizin sorduğunuz gibi sual sorandır» (55) dedi. Hatta idamından biraz önce bile zincirle ayakları bağlı olduğu halde, ziyaretine gelen Kûfe âlimlerine, tebessüm ederek hadis rivayet etmiştir (56).

Yetiştirdiği talebeleri arasında oğlu 'Abdullâh ve 'Abdumelik'ten daha önce bahsetmiştik. Bu iki kardeşten başka, ilimde şöhrete ulaşmış bazı talebeleri şunlardır: Mansûr İbn el-Mu'temir (ö. 137/749), Ebû Bişr (ö. 123/740), el-A'meş (ö. 148/715), 'Atâ' İbn es-Sâ'ib (ö. 137/754), Simâk İbn Harb (ö. 132/749), Seleme İbn Kehil (ö. 121/738), Ebû'z-Zübeyr el-Mekkî (ö. 128/745), Abdumelik İbn Ebî Süleyman (ö. 145/762), Ebû 'Amr İbn el-'Alâ' (ö. 154/770), Ebû Şihâb Mûsâ İbn Nâfi'el-Esedî ve daha pekçok zevât ondan ilim almıştır (57).

TEFSİRİ

Sa'id İbn Cübeyr'in hadiste fıkhıta ve tefsirde ihtisas sahibi olduğunu, bu ilim dalları arasında en çok tefsir ilminde şöhret bulduğu için, Ona müfessir denildiğini ve tefsirde İbn 'Abbâs'ın en iyi talebesi olduğunu, daha önce zikretmiştik. Süfyân es-Şevrî (ö. 161/777), «Tefsir ilmini dört kişiden alınız, Onlar da Sa'id İbn Cübeyr, Mücâhid (ö. 103/721), 'İkrime (ö. 107/725) ve Dahhâk (ö. 105/723) dır» (58) demekle Sa'id'in tefsir ilmindeki kudretini beyân etmek istemiştir. Kendisi de tefsir ilminin ehemmiyetini belirtmek için «Kur'ân okuyup ta sonra tefsir etmeyen kimse, kör ve â'rabî gibidir» (59) demektedir.

Yazdığı tefsirin mevcudiyeti kaynaklarda zikredilmekle beraber, ne yazık ki birçok tefsirler gibi zamanımıza kadar ulaşmamış-

(54) İbn Sa'd, VI. 259.

(55) a.e, 259.

(56) el-Kâmil fi't-Târîh, IV. 580.

(57) İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, IV. 11-12.

(58) Taşköprüzâde; II. 74; İsrâiliyât, s. 95; Ateş Süleyman, İşari Tefsir Okulu, s. 58.

(59) Tefsiru't-Taberî (yeni) I. 81.

tır. Sa'id'in «Halife 'Abdu'l-Melik için bir tefsir yazmış olduğu söylenir. İbn Ebî Hâtim babasından naklettiği bir haberde, bu hususu teyid eder. Bu habere göre 'Abdumelik İbn Mervân, Sa'id İbn Cübeyr'den bir Kur'an tefsiri yazmasını istemişti. Sa'id, istenen bu tefsiri yazmış ve Halifeye göndermişti. Bilâhere, 'Atâ' İbn Ebî Dinâr (ö. 126/713) bu tefsiri divanda bularak almış ve Sa'id'den rivayet etmiştir (60). Fuat Sezgin ise, «Sa'id İbn Cübeyr'in tefsir ilmindeki yerini tesbit için, temelden bir araştırmaya ihtiyaç vardır. Onun tefsirinin, kısmen filolojik, kısmen de tarihi olduğu, Taberî ve diğer kaynaklardan anlaşılmaktadır. Muasırlarının sözlerine göre, Sa'id İbn Cübeyr, yazdığı tefsiri devamlı gözden geçiriyordu» (61) demektedir. Ne yazık ki bugün orijinal şekli ile elimizde mevcut değildir. Ancak muahhar tefsirlerde ve hadis kitaplarında, Sa'id'in tefsirine raslamaktayız.

Hz. Peygamber, Sahabe, Tabiûn ve kendisine kadar gelen tefsir hakkındaki görüşleri sinesinde toplayan bir ansiklopedi diyebileceğimiz Tefsiru't-Taberî, Muhammed İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/922), Sa'id'in tefsirinden bol bol istifade etmiş ve eserinde hemen hemen bütün surelerde, Onun tefsirinden nakiller yapmıştır. Bu sebeble, Sa'id İbn Cübeyr'in tefsir ilmindeki yerini tayin etmek niyetiyle vereceğimiz örnekler için, genellikle Taberî Tefsirine müracaat etmeyi uygun gördük.

(60) Prof. Dr. İsmail Cerahoğlu, Tefsir Usulü, s. 261.

(61) Prof. Dr. Fuat Sezgin, Band I. 28.

a) Āyetleri Lugat Yönünden Açıklamasına Örnekler :

1- حدثني يعقوب ابن ابراهيم ، قال : ثنا سعيد بن جبير ، في قوله " متكئين على رفرف خضر ، " (1) قال : الرفرف : رياض الجنة (2)

2- . . . عن سعيد بن جبير " فسحقاً لأصحاب السعير ، " (3) قال : سحقاً واد في جهنم ، والقراء على تخفيف الحاء من السحوق وهو الصواب عندنا لأن العصيح من كلام العرب ذلك ، ومن العرب من يحركها بضم (4)

3- . . . عن سعيد بن جبير " وجعلناكم شعوبا وقبائل ، " (5) قال : الشعوب : الجمهور ، والقبائل : الأفاخاذ . (6)

4- . . . عن سعيد بن جبير في قوله : " فَرُوحٌ وَرِيحَانٌ ، " (7) قال : الروح : الفرح . والريحان : الرزق - (8)

-
- (1) Rahmân, 76.
 - (2) Tefsîru't-Ṭaberî, XXVII. 163.
 - (3) Müilk, 11.
 - (4) Tefsîru't-Ṭaberî, XXIX. 6.
 - (5) Hücurât, 13.
 - (6) Tefsîru't-Ṭaberî, XXVI. 139.
 - (7) Vâkia, 89.
 - (8) Tefsîru't-Ṭaberî, XXVII. 212.

b) Asılları Arapça Olmayan, Bazı Garib Kelimeler Üzerindeki Tefsirine Örnekler :

1- حدثنا ابن بشار، قال: ثنا محمد بن جعفر قال: ثنا شعبة، عن أبي بشر، عن سعيد بن جبیر * ألم تر الى الذين أوتوا نصيبا من الكتاب ويؤمنون بالجبت والطاغوت،، (1) فى هذه الآيه : الجبت والطاغوت يقال : الجبت: انسا هر بلسان الحسنة (2)

2- . عن سعيد بن جبیر * قد جعل ريك تحتك سريراً،، (3) قال السرى هو الجدول النهر الصفىر، وهو بالنبطية (4)

3- . . عن سعيد بن جبیر أنه قال : * طه،، (5) يا رجل (6) بالسرانية (7)

1- جلبي محمد أمير موسى ٢ - سغفر الله لهم

4- عن سعيد بن جبیر عن ابن عباس : * طوبى لهم،، (8) قال اسم الحنة بالحشية (9) (10)

(1) Nisâ, 51.

(2) Tefsiru't-Taberî, V. 132; es-Suyûtî, Celâluddin, el-Itkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân, II. 111.

(3) Meryem, 24.

(4) Tefsiru't-Taberî, XV I. 70; el-Itkân, II. 112.

(5) Tâhâ, I.

(6) el-Itkânda Sa'id İbn Cübeyr'in «Tâhâ'ya Nabatca dediği kaydedilmektedir. el-Itkân, II. 114

(7) Tefsiru't-Taberî, XVI. 136.

(8) Ra'd, 29.

(9) Tefsiru't-Taberî, XXIII. 146.

(10) Itkân'da Sa'id İbn Cübeyr'in (طوبى) kelimesine Hintce dediği nakledilmektedir. el-Itkân, II. 114.

5- ع. سعيد بن جبیر * وكلا تتمرنا تتبوا ،، (1) تتبوا

بالنيطية (2)

c) Fıkha Âit Tefsir Örnekleri :

1- حدثنا سوار بن عبد الله، قال : ثنا يحيى بن سعيد القطان عن عبد الملك بن أبي سليمان، قال . سألت رجل سعيد بن جبیر عن العمرة فريضة هي أم تطوع ؟ قال : فريضة ، قال : فان الشعبي يقول : هي تطوع قال : كذلك الشعبي يوقرأ * وأتموا الحج والعمرة لله ،، (3) (4)

2- . . . عن سعيد بن جبیر أنه سئل، عن قوله : * وإذا حضر القسمة أولوا القربى واليتامى والمساكين فارزقوهم منه وقولوا لهم قولا معروفا ،، (5) فقال سعيد : هذه الآية يتهاون بها الناس ، قال : وهما وليان . أحدهما يوث ، والآخر لا يوث ، والذي يوث هو الذي أمر أن يوزقهم ، قال : يعطيهم قال : والذي لا يوث هو الذي أمر أن يقول لهم قولا معروفا وهي محكمة ، وليست بمنسوخة (6)

(1) Furkân, 39.

(2) Tefsîru't-Ṭaberî, XIX. 16; İtkân, II. 110.

(3) Bakara, 196.

(4) Tefsîru't-Ṭaberî, II. 209.

(5) Nisâ, 8.

(6) Tefsîru't-Ṭaberî, IV. 263.

3- عن سعيد بن جبیر قال : سألت ابن عباس عن قوله *
 ومن يقتل مؤمناً متعمداً فجزاؤه جهنم ،، (1) قال . ان الرجل
 اذا عرف الاسلام وشرائع الاسلام ، ثم قتل مؤمناً متعمداً فجزاؤه
 جهنم ، لا توبة له ، فذكرت ذلك لعمارة ، قال : الا من ندم . (2)

4- عن سعيد بن جبیر عن ابن عباس ، * وما رزقناهم
 ينفقون ،، (3) قال : يوتون الزكاة احتساباً بها (4)
 d) Neshe Âit Örnekler:

1- حدثنا محمد بن يشار قال أبو أحمد قال : ثنا سفيان
 بن عطاء بن السائب عن سعيد بن جبیر قال : نسخت هذه
 الآية : * ان تبدوا ما في انفسكم أوتخفوه ،، (5) * لا يكلف
 الله نفساً الا وسعها ،، (6) (7)

2- . . عن سعيد بن جبیر عن ابن عباس * وعلى الذين يطيقونه
 فدية طعام مسكين ،، (8) قال : كان الشيخ الكبير والمعجوز
 الكبيرة وهما يطيقان الصوم رخص لهما أن يفطرا ان شاء ويطعما
 لكل يوم مسكينا ، ثم نسخ ذلك بعد ذلك فمن شهد منكم الشهر
 فليصمه ،، (9) (10)

- (1) Nisa, 93.
 (2) Tefsiru't-Ṭaberi, V: 218.
 (3) Bakara, 3.
 (4) Tefsiru't-Ṭaberi, I. 104.
 (5) Bakara, 284.
 (6) Bakara, 286.
 (7) Tefsiru't-Ṭaberi, III. 145.
 (8) Bakara, 184.
 (9) Bakara, 185.
 (10) Tefsiru't-Ṭaberi, II. 135.

e) Sebeb-i Nuzûle Âit Örnekler :

1- حدثني يعقوب بن ابراهيم ، قال : ثنا هشيم ، عن أبي

بشر، عن سعيد بن جبير في قوله : " ومن يخرج من بيته مهاجرا الى الله ورسوله ثم يدركه الموت فقد وقع اجره على الله ،، (1) قال : كان رجل من خزاعة يقال له ضمرة بن العيمر أو العيص بن ضمرة بن زنهاج، قال : فلما أمروا بالهجرة كان مريضا فأمر أهله أن يفرشوا له على سريره ويحطوه الى رسوا الله صلى الله عليه وسلم ، قال : ففعلوا ، فأتاه الموت وهو بالتنميم ، فنزلت هذه الآية (2)

2- . . . عن سعيد بن جبير قال : كانت المرأة تكون مقلية ولا يعيس لها ولد (قال شعيب : وانما هو مقلات) ، فتجعل عليها ان بقى لها ولد لئلا يهود منه ، قال : فلما أحلقت بنو النضر كان فيهم منهم ، فقالت الأنصار : كيف نضع بأبنائنا ؟ فنزلت هذه الآية " لا اكراه في الدين قد تبين الرشد من الغي ،، (3) قال : من شاء أن يقيم أقامه ، ومن شاء أن يذهب ذهب (4)

3- . . . عن سعيد بن جبير قال : " جاء العاصم بن وائل السهمي الى رسول الله صلى الله عليه وسلم بعظم حائل ، ففتته بين يديه فقال : يا محمد أيسبعت الله هذا حيا بعد ما أرم ؟ قال نعم يسبعت الله هذا ، ثم يميتك ثم يحييك ، ثم يدخلك نار جهنم قال : ونزلت الآيات : " أولم ير الا نسان انا خلقناه من نطفة فاذا هو خصيم مبين . . . ،، (5) الى آخر الآية . (6)

(1) Nisâ, 100.

(2) Tefsiru't-Taberî, V. 238.

(3) Bakara, 256.

(4) Tefsiru't-Taberî, III. 14.

(5) Yâsîn, 77.

(6) Tefsiru't-Taberî, XXIII. 30

f) Kiraât İlmindeki Yerine Âit Örnekler :

- 1- حدثني العثني، قال : ثنا آدم، قال : ثنا شعيب، قال : ثنا أبو بشر عن سعيد بن جبير أنه قرأ - وليقولوا دارست - (1) بالالف أيضا منتصبه التاء، قال : قارأت (2)
- 2- . . . عن سعيد بن جبير أنه قرأ - واخفض لهما جناح الدال - (3) قال الفراء : أحبرني الحكم بن ظهير عن عاصم بن أبي النجور ، أنه قرأها الدال أيضا ، سألت أبا بكر فقال : الدال قرأها عاصم . (4)

g) Sa'îd İbn Cübeyr'den Taberî'nin Tercihlerine Örnekler :

- 1- حدثنا القاسم، قال : ثنا الحسين، قال : ثنا عيسى بن يونس، عن الأعمش، عن سعيد بن جبير عن قوله " ولقد كتبنا في الزبور، قال : قرأها الإعمش " الزبور، قال : الزبور و التوراه، و الانجيل، و القرآن " و من بعد ذلك الذكر، (5) قال : الذكر الذي في السماء . (6)

(1) Enâm, 105.

(2) Tefsîru't-Ṭaberî, VIII. 307.

(3) İsrâ, 24.

(4) Tefsîru't-Ṭaberî, XV. 27.

(5) Enbiyâ, 105.

(6) Tefsîru't-Ṭaberî, XVII. 103.

Taberî, bu âyet hakkındaki çeşitli rivayetleri naklettikten sonra

وأولى هذه الأقوال عندى بالصواب:

فى ذلك ما قاله سعيد بن جبیر (1)

şeklindeki sözleriyle mezkur rivayetler arasında Sa'îd İbn Cübeyr'i tercih ettiğini beyan etmektedir.

2- حدثنا ابن المشنى ، قال : ثنا ابن أبى عدى عن داود ،

عن سعيد بن جبیر أنه قال فى قول الله : * الحقنا بهم درياتهم

وما ألتناهم من علمهم من شئ * . (2) قال : الحق الله درياتهم

بآياتهم ، ولم ينقص الآيات من أعمالهم . نبوءة على آياتهم (3)

Taberî'nin çeşitli rivayetler arasında Sa'îd'i tercihi :

وأولى هذه الأقوال بالصواب وأشبهها بما دل عليه

ظاهر التنزيل ، القول الذى ذكرنا عن سعيد بن جبیر . (4)

3- . . . عن سعيد بن جبیر قوله * فمن الله عليكم * ، (5) فأظهر

الاسلام (6)

Taberî'nin çeşitli rivayetleri beyan ettikten sonra, bunlar arasında Sa'îd'i tercihi :

وأولى التأولين فى ذلك بالصواب ، التأويل الذى ذكرته عن سعيد

بن جبیر (7)

(1) Tefsîru't-Taberî, XVII. 104.

(2) Tûr, 21.

(3) Tefsîru't-Taberî, XXVII. 26.

(4) Aynı eser, XXVII. 26.

(5) Nisâ, 94.

(6) Tefsîru't-Taberî, V. 227.

(7) Tefsîru't-Taberî, V. 227.

Yukarda sözü edilen örneklerde görüldüğü gibi, Taberî Tefsir'inde Sa'îd İbn Cübeyr'den çokca tercihler yapılmıştır. Bununla birlikte, az da olsa Sa'îd'i tenkid ettiği görülmektedir (62).

Netice olarak diye biliriz ki Sa'îd İbn Cübeyr'in Tefsiri, şarkta ve garbta bütün İslâm Ülkelerinde yayılmış, başta Taberî Tefsiri olmak üzere hemen hemen bütün muahhar tefsirler, O'ndan nakillerde bulunmuştur. Ayrıca, Küütübü's-Sitte gibi müteber hadis mecmuaları da istisnasız Sa'îd İbn Cübeyr'i tika kabul edip, hadis rivayet etmişlerdir.

Yukarda verdiğimiz örnekler dışında, daha pekçok konuda fikirlerini açıkca beyan eden Sa'îd İbn Cübeyr, tefsirde bazı âyetlerin mana ve i'râbını izah etmek için eski Arap şiiri ile istiştatta bulunmamış, el-Hurûfu'l-Muqatta'a hakkında fikirler söylemekten çekinmiş, tefsirde İsrâîlî haberlere hiç yer vermemiştir. Kendisine sorulan sualler içinde bilmediği olursa, açıkca bilmiyorum demekten çekinmemiştir. Allah Ondandır razı olsun.

(62) Aynı eser, XXIX. 240.